

Vestfold og Telemark
FYLKESKOMMUNE

Ideer og prinsipper for fortetting med kvalitet i Telemark

Å møte klimautfordringer, degrowth og stedstap
med verdiskaping gjennom grønn omstilling

Statusrapport
desember 2019 til
inspirasjon for veien
videre

Under åpninga av Toke brygge i Drangedal fikk Badegjesten selskap av små badegjester laga av 250 barn. Barn som involveres, velger kanskje å bli eller komme tilbake. Prosjekt: Feste landskap, kunstner: Cristian Sunde, foto: Dag Jensen.

Innhold

Forord	5
1 Ideer og prinsipper for fortettingsarbeid	6
1.1 Regional plan for samordna areal og transport (ATP) i Telemark 2015-2025.....	6
1.2 Regionalt fagnettverk.....	8
1.3 Klimasmart, attraktiv og inkluderende by- og bygdebyutvikling	9
2 Fortetting med kvalitet.....	10
2.1 Bruk vekstkraften i og ved sentrum	11
2.2 Aktivisering av sentrum.....	12
2.3 Utearealer og møteplasser i og ved sentrum.....	15
2.4 Gang- og sykkelvennlighet	18
2.5 Boliger og boligområder for alle	20
2.6 Nærturveier der folk bor - møteplasser i naturen	22
2.7 Klimatilpasning	24
3 Planlegging, styring og samarbeid.....	26
3.1 Kommuneplanen kan være et viktig redskap.....	26
3.2 Ulike aktører må bidra om man skal lykkes	27
3.3 Systematisk planfaglig tilnærming	28
3.4 Kompetanseutvikling.....	30
3.5 Hva vi skal unngå, endre, forbedre og forsterke	30
3.6 Lærdom fra andre steder	31
Dokumentasjon	32

Bærekraftverdiene må følges opp i planer, prosjekt og tiltak for at framtidens byer og bygdebyer skal bli trivelige og robuste.

Forord

Fortetting med kvalitet har vært et tiltak i flere stedsutviklings- og bolystprosjekt i Telemark og i bystrategisamarbeidet i Grenland. Det er et definert tiltak i Handlingsprogram for 2019–2022 for Regional plan for samordna areal og transport (ATP) i Telemark 2015–2025.

Handlingsprogrammet har avsatt kr 300 000 årlig til å støtte kommuner med studier og tiltak for å teste ut kvalitet, form, skala, innhold, planprinsipp og samarbeidsformer for fortetting i våre byer og bygdebyer.

I studiene undersøker kommunene hvordan løse kjente utfordringer knyttet til:

Klima – der rett lokalisering, fortetting med kvalitet og gjenbruk, klimatilpassing av bygg og uteområder, overvannshåndtering, kortreist materialbruk, mer sykling og vandring, dagsturhytte i sentrum skal gi færre reiser osv.

Degrowth – der nye boformer, deltids- og heltidsbefolkning, aktivt lokalsamfunn med møteplasser og inkludering, hensyn til barn og ungdom, universell utforming, unge voksne, barnefamilier og leve hele livet med aldersvennlige tiltak kan gi vekst og bidra til å opprettholde lokalsamfunn.

Stedstap – der særpreg, estetikk, byggeskikk og stedsidentitet legges til grunn i bevaring, gjenbruk og videreutvikling av byer og bygdebyer. Fortetting med mennesker og funksjoner skal gi en levende stedsstruktur.

Grønn verdiskaping – der næringshager i sentrum, verdiskaping gjennom grønn omstilling i tiltak, bygg og produktutvikling gjennom samhandling bygdeby og omland kan gi nye næringer, kortreiste produkter og opplevelser, ivaretagelse av sentrumsnær matjord og grønne og blå areal for naturmangfold og allmenheten.

Vi retter en stor takk til Aud Tennøy ved Transportøkonomisk institutt (TØI) for hjelp til å sammenstille og tilføye kunnskap i dette dokumentet, og til å konkretisere funn, prinsipp og ideer for videre arbeid med fortetting i nytt fylke.

Telemark fylkeskommune, 31.12.2019

1. Ideer og prinsipper for fortettingsarbeid

1.1 Regional plan for samordna areal og transport (ATP) i Telemark 2015-2025 med Handlingsprogram 2019-2022

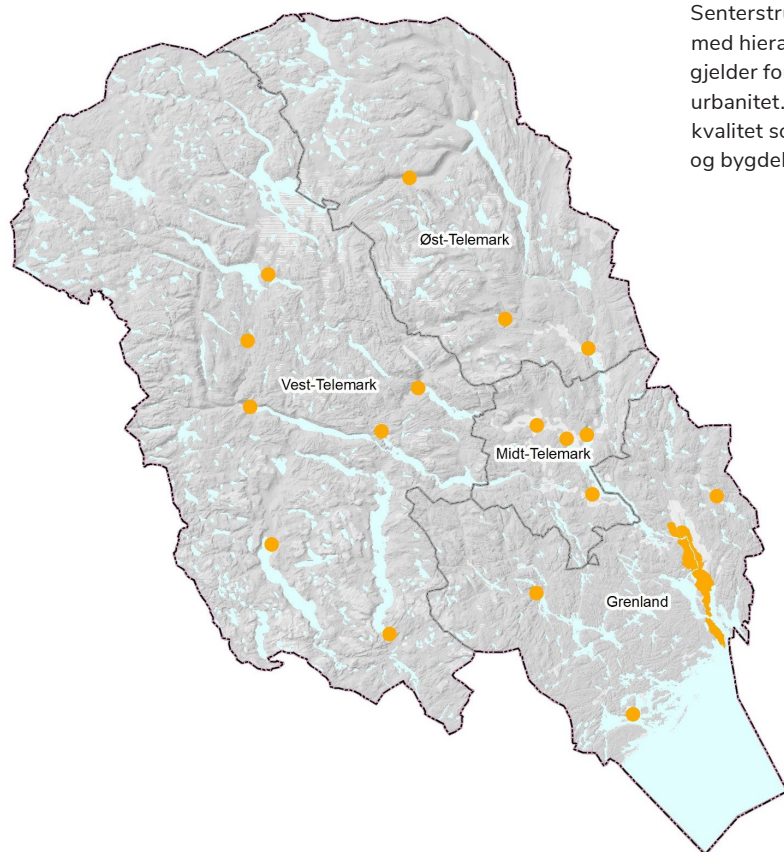
Bærekraft og attraksjonskraft er overordnede mål i ATP Telemark 2015-2025. Å styrke byer og tettsteder, for trivsel, miljø og utvikling er en strategi i planen. Fortetting med kvalitet er et tiltak i Handlingsprogram for 2019–2022, under styrke byer og tettsteder. Attraktive byer og tettsteder med en effektiv arealbruk som understøtter miljøvennlig transport og som minimerer arealbeslag, er definert som viktige mål. Vekstkraften i Telemark skal styrke klimavennlige og bærekraftige, attraktive og inkluderende steder. Minst 70 % av boligveksten skal skje innenfor tettstedgrensene (80 % innenfor bybåndet Grenland). Tetthet målt i folketall og arbeidsplasser skal øke i alle kommunesentre og sekundærsentre.

I Telemark tegner kommunene inn sentrumsgrenser for sentrumsutvikling og tettstedgrenser for å avgrense byer, bygdebyer og lokalsentra. Hensikten er å styrke og styre hovedandel av vekst til disse sentrene, og dermed bidra til levende steder med særpreg, der jordvern og vern av nære natur- og kulturlandskap står sterkt. Klimasmarte, attraktive og inkluderende samfunn tilsier at gå- og sykkelavstand, kollektivknutepunkt og holdeplasser bør legges til grunn for lokalisering av boliger og funksjoner som vi bruker daglig. Samlokalisering av bedrifter, bosted og besøk i samfunn der alle kan delta, bidrar til økt attraksjonskraft og tilgjengelighet. Fortetting er blitt et tiltak for å nå målene. Da er det viktig at det skjer med kvalitet, både i stor og liten skala.

Fortettingsarbeidet må involvere bredt for å nå FNs bærekraftsmål i samfunnsutvikling. Statlige bestemmelser, planretningslinjer og forventninger følges opp av regionale planer og konkretiseres i kommunenes planlegging, enkeltsaker og samarbeid lokalt.

Viktige strategier i handlingsprogrammet til regional plan, er å prioritere stedsutvikling som bidrar til økt fortetting, attraktivitet og tilgjengelighet. Lokale tiltak, studier og pilotprosjekt støttes. Både steder med vekst og stagnasjon må utvikles bærekraftig. Kvalitet innebærer klare prinsipper for hvordan vi ivaretar landskap og sted og sikrer sammenheng mellom infrastruktur, lokalisering av funksjoner og utformer omgivelser for mennesker i sentrum.

Senterstruktur i Telemark, vedtatt 2004 og 2015, definerer regioner med hierarkisk eller flerkjernet senterstruktur. Nærhetsprinsipp gjelder for lokalisering av funksjoner i sentra med ulike roller og urbanitet. Flere kommuner har gjort forstudier på fortetting med kvalitet som, i ulik skala og tematisk tilnærming, skal styrke byene og bygdebyene.

1.2 Regionalt fagnettverk

11 kommuner har deltatt i fagnettverket for kompetansebygging og utveksling av erfaringer med fortettingsarbeid. 12 søknader fra kommunene i 2017–2019 fikk alle kr 100 000 hver i tilskudd for å teste ut *fortetting med kvalitet* og særpreg tilpasset byer og bygdebyer i Telemark. Vi har fått faglig bistand fra KS, fylkesmannen, Distriktssenteret, Husbanken, Vestfold fylkeskommune, Norges teknisk naturvitenskaplige universitet, Transportøkonomisk institutt m.fl.

Foruten oppstart januar 2018, har nettverkssamlinger hatt følgende temaer:

- Klima og klimatilpasning, fylkeshuset
- Nye boformer og bedre bomiljø, samarbeid med Husbanken, deltakelse i Larvik
- Mangfold, Folkestadbyen i Fyresdal
- Stedstilørighet og særpreg, Notodden
- Gevinster ved gávennlige steder, Porsgrunn
- BYLIV, deltakelse i Tønsberg
- Omstilling, i møte med klima, degrowth og nye næringer, Sauland i Hjartdal

Det er viktig at kommunene har verktøy og kompetanse til å jobbe med store og små sammenhenger, medvirkning og prinsipp i kreative prosesser for forandring. Arbeidet bidrar til kunnskap og inspirasjon gjennom praktisk arbeid med gjenbruk, revitalisering, fortetting, transformasjon og videreutvikling av byer og bygdebyer i Telemarks skala. Nettverket *fortetting med kvalitet* har kommet et lite stykke på vei.

Figur 1: Fra nettverksmøtet om særpreg og estetikk i fortetting med kvalitet i verdensarvbyen Notodden februar 2019. Foto: Lene Hennum

Figur 2: FNs bærekraftsmål. Illustrasjon: Azote Images for Stockholm Resilience Centre

1.3 Klimasmart, attraktiv og inkluderende by- og bygdebyutvikling

Noen byer og bygdebyer er lite arealeffektive, jordverngrenser brytes og biltransport dominerer, gangavstand mellom gjøremål og bolig eller kollektivtilbud er lite påakta. Noen steder er flomutsatte. Særpreg og historiske verdier vannes ut eller forsvinner. Noen kommuner strever for å opprettholde befolkning og arbeidsplasser, andre må styre vekst og løse levekårsutfordringer. For å redusere klimautfordringer fra transport, møte klimautfordringer som flom, styrke attraksjonskraft og tilrettelegge for inkludering av alle, er lokalisering og fortetting med kvalitet forankret i ATP Telemark med handlingsprogram, og følges opp gjennom tiltak i flere kommuner.

Regional planstrategi *Bærekraftige Telemark* i perioden 2010 til 2020 hadde mål for klima, arbeidsplasser, befolkning og levekår. Fortetting med kvalitet kan bidra til at steder blir:

- **klimavennlige** - gjennom rett lokalisering, gjenbruk, fortetting og transformasjon av bygg

og bystruktur. Arealeffektivitet styrker grønn mobilitet (kollektiv, sykkel og gange) og bidrar til nullvekst i personbiltrafikken.

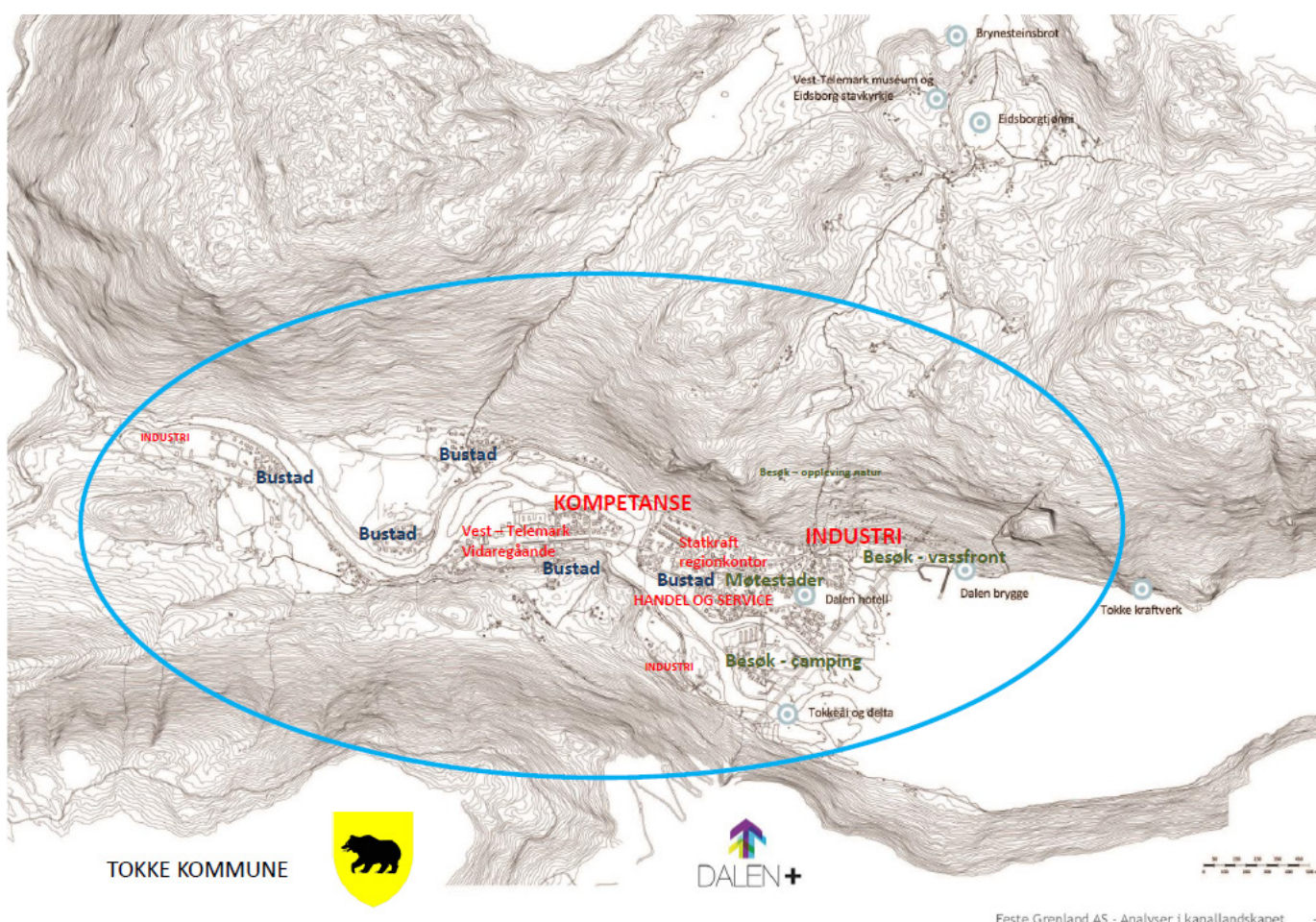
- **attraktive** - å bo, besøke og drive næring i. Særpregede, effektive, trivelige, trygge, rene byer og bygdebyer med kultur og identitet og kreative møteplasser innenfor korte avstander gir effektive hverdager.
- **levende** – med folk i gatene, by og bygdelig, trivsel, urbanitet og kvalitet i sentrum
- **inkluderende** – der møteplasser, universell utforming, aktiv transport, lek og aldersvennlige uterom samt mangfold i befolkning, aktiviteter og tilbud skal bidra til god folkehelse for alle.

Fortetting er et alternativ til stedstap med videre spredning av funksjoner og nedbygging av landbruks-, natur- og friluftsområder når bomiljø planlegges, skoler, arbeidsplasser, handel og møteplasser lokaliseres.

Bærekraftmålene må svares ut i arbeidet med utvikling og fortetting i byer og bygdebyer. I samstyring og samskaping er målene viktige for å sikre og utvikle steder med identitet, verdier og innhold for framtida vår.

2. Fortetting med kvalitet

Utvikling av byer og tettsteder gjennom fortetting og transformasjon har mange fordeler sammenlignet med spredt utvikling. I denne delen beskriver vi noen viktige prinsipper for fortetting med kvalitet, og eksemplifiserer dette med ideer og muligheter som har kommet frem gjennom pilotprosjekter og andre prosjekter i kommunene i Telemark.

Feste Grenland AS - Analyser i kanallandskapet - 5

Figur 3: Dalen i Tokke kommune har et spennende utgangspunkt for kreativ fortetting. Bygdebyen har funksjoner og møteplasser på flata i dalbunnen innenfor gå- og sykkelavstand. Kommunesenteret fyller regionale roller på lik linje med de andre bygdebyene i Vest-Telemark. Flerkjernet senterstruktur fungerer godt i distriktsregionen.

Figur 6: Hvidesø Kafé og Hage as i Kviteseid, med økologisk og hjemmelaget mat, bakgård og kunstneratelier i det gamle bakeriet. «Global inspirasjon møter lokal tradisjon – en urban oase i Kviteseidbyen», står det på facebook. Foto: Dag Jensen

2.2 Aktivisering av sentrum

Et levende sentrum med mye aktivitet og folk anses av mange som viktig for at en by eller bygd skal oppfattes som attraktiv. I Notodden svarer næringslivet at å styrke sentrum er blant de viktigste tingene kommunen kan gjøre for dem, fordi det bidrar til at det blir mer attraktivt for potensielle arbeidstakere å bo der. Undersøkelser i større byer har vist at folk drar til sentrum av flere grunner enn å handle, de drar også for opplevelser, å treffe folk, å spise og drikke, at det er en utflykt, mv. Kommunene og andre kan ta initiativ til å etablere attraksjoner i sentrum som gjør det attraktivt å bo og drive næring der, og som gjør at folk har lyst å dra til sentrum. Det kan på sikt også styrke grunnlaget for å drive handel og service. Etablering av handel utenfor sentrum kan slå bena under et lite og sårbart sentrum.

Ett eksempel på hva kommunene kan gjøre for å styrke sentrum, er å legge biblioteket dit og å gjøre det til en attraksjon og møteplass. Det kan kombineres med en kafe, og kanskje en skikkelig lekeplass, slik de for eksempel har gjort utenfor Bok & Blueshuset ved

vannfronten på Notodden, med fontenene og solspeil på torget på Rjukan og med Rådhusparken i Porsgrunn. Alle kommuner har bibliotek, og på mindre steder kan en slik kombinasjon skape en sosial møteplass for mange ulike grupper.

Det er mange eksempler på tiltak som bidrar til å styrke sentrum som den naturlige møteplassen for folk i bygda eller byen i kommunene i Telemark. I Kviteseid er det etablert en ny kafe, med tilhørende bakgård, som treffer flere målgrupper, se figur 6 og 7. Den er viktig for innbyggerne, og for at besøkende kan møte bygdefolket.

Figur 7: Hvidesø Kafé og Hage as i Kviteseid. Foto: Dag Jensen

Figur 8: Drangedal sentrum med Toke brygge, bakerovn i buene og badeamfi foran den gamle butikken. Foto: Dag Jensen

I Kviteseid er det også etablert en næringsshage i sentrum, som leier ut kontorlokaler og tilbyr utviklingskompetanse, koblinger til strategiske nettverk og ulike støtteordninger til næringsdrivende og start-up bedrifter. Slike initiativ kan bidra til at det etableres nye arbeidsplasser og at disse lokaliseres i sentrum.

I Drangedal jobber man med å revitalisere det gamle sentrum med Toke brygge, buene og butikken, og å gjøre vannfronten tilgjengelig og attraktiv, se figur 8 og 9.

Livet mellom husene må planlegges for å få til fortetting med kvalitet. Stedene skal fungere både til hverdags og fest, med rom for det sosiale, kultur, aktivitet og næring.

Handel og andre virksomheter trenger riktige lokaler for å kunne lykkes. I kommunesenteret Bø i Midt-Telemark planla man for kafe og uteservering i Skogenkvartalet i kjerneområdet ved kommunehuset.

Figur 9: Drangedal sentrum med Toke brygge. Foto: Dag Jensen

Figur 10: Telemark næringsshage i Kviteseid. Foto: Elisabeth Lid, Kviteseid kommune

Figur 11: Kartet viser parkeringsareal fordelt på tre delområder i Bø sentrum, som representerer et stort fortettpotensial (Fortettpanalyse Bø, Rambøll 2016ⁱ).

Parkering er et tilbakevendende tema i diskusjoner om tilgjengelighet og sentrumsutvikling. Sentrum må være tilgjengelig dersom folk skal komme seg dit og dersom de skal velge sitt lokale sentrum fremfor andre steder. Det er mulig å oppnå både godt sentrumsmiljø og god tilgjengelighet med bil ved å prioritere gå- og bymiljø i de mest sentrale områdene, legge korttidsparkering, eventuelt med progressive parkeringsavgifter, helt inntil disse områdene. Parkering for dem som skal stå parkert lenge bør plasseres i ytterkantene av sentrum.

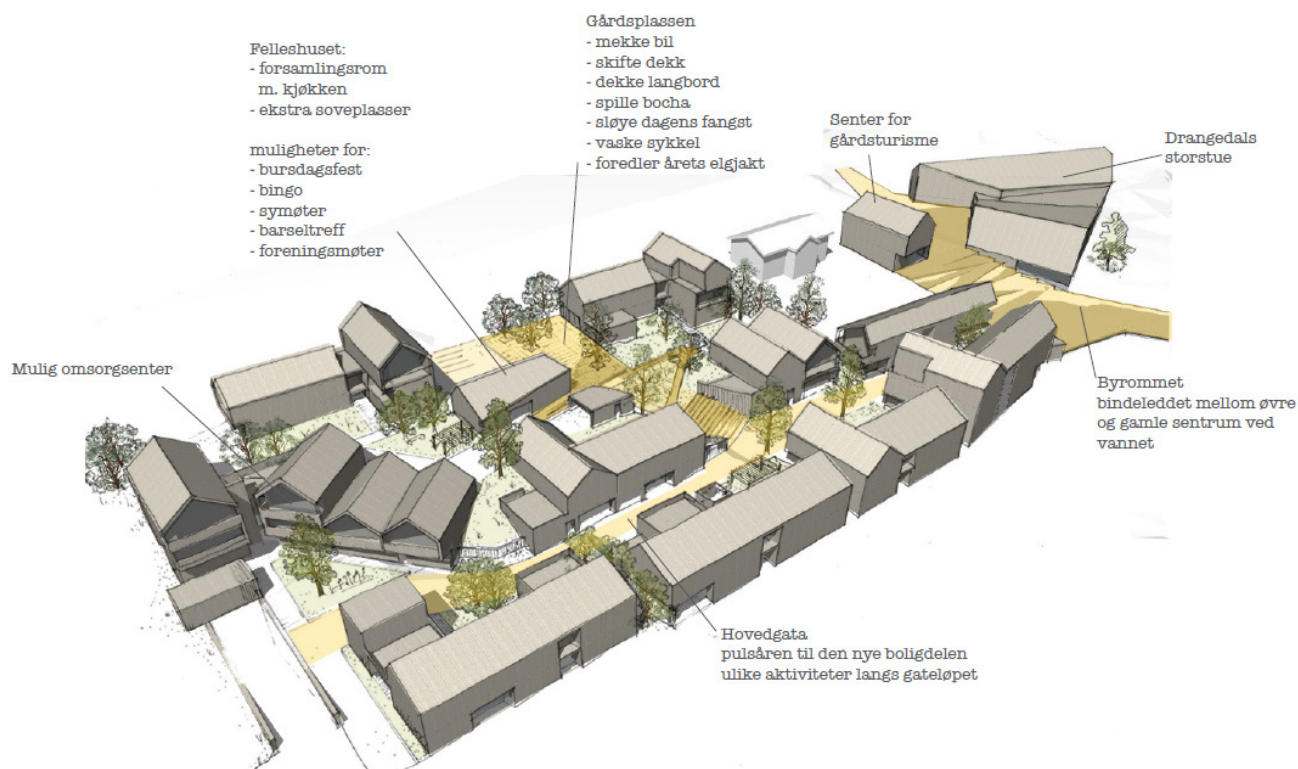
Mange steder er det mer parkering enn det er behov for. Det kan bidra til at folk heller kjører enn å gå mellom ulike målpunkt, og at sentrum blir mindre trivelig og gangvennlig. Da Rambøll registrerte antall parkeringsplasser i Bø, fant de ut at det var ca. 3 000 parkeringsplasser i sentrum, mens det ifølge SSB var registrert 3 340 biler i kommunen. Ikke overraskende viste registreringene at de fleste parkeringsplassene sto ubrukte store deler av dagen. Mye av trafikken i sentrum var internttrafikk, også i Bø som er regionsenter og universitetssted. Parkeringsarealene utgjør et stort fortettpotensial, og frigjorte plasser kan også brukes til lek, opphold eller annet.

Figur 12: Skogenkvartalet i Bø, hvor det ble planlagt uteplass for etablering av kafé. Innhold og utforming trekker folk til sentrum. Foto: Øystein Akselberg.

Figur 13: Den nye parken Evjudalen i Bø. Foto: Lene Hennum

Figur 14: Forslag til fortetting og liv mellom husene fra arkitektkonkurransen i bolystprosjektet Tokke brygge i Drangedal, ledet av Feste Grenland as. Illustrasjon: Ola Roald arkitekter.

2.3 Utearealer og møteplasser i og ved sentrum

Gode felles utearealer og møteplasser er viktig for befolkningens trivsel, helse og livskvalitet. Befolkningen har flere og ulike ønsker og behov når det gjelder utearealer. Derfor er god tilgang til ulike typer utearealer viktig for at en mangfoldig befolkning skal oppfatte byen som attraktiv.

Byer og bygder kan øke tilgangen på attraktive utearealer på ulike måter. De kan skape nye utearealer, heve kvaliteten på eksisterende utearealer og forbedre tilgjengeligheten til slike områder. De kan også ta styring og sikre at større utbygginger inkluderer gode private, semiprivate og/eller offentlige utearealer. Vestfold fylkeskommunes rapport 'Tettere byer med høyere kvalitet'ⁱⁱ kan være et nyttig redskap for å oppnå det siste.

I Bø i Midt-Telemark opparbeidet kommunen park i Evjudalen, rett ved sentrum. Parken har blitt et samlingssted for folk i bygda, og er en attraksjon

Figur 15: Den nye parken Evjudalen i Bø har blitt et samlingspunkt i bygda, og bidrar til å trekke folk til sentrum. Bø fikk den siste tettstedprisen for Evjudalen og aktivisering av torget. Foto: Lene Hennum

Figur 16. Skaterne tester ut byrommet mot Heddalsvatnet på Notodden. Foto: Gunleik Brekke.

som bidrar til å trekke folk til sentrum. Ideen var også at fortettingsprosjekt kunne frikjøpe krav til uteoppholdsareal ved å bidra inn i friluftsområder og friareal i sentrum, som Evjudalen.

Industripromenaden på Notodden er et annet eksempel. Her er det lagt til rette for ulike aktiviteter, som skating. På Notodden blir det også etablert en lekeplass som kan utvides på arealet til parkeringsplassen ved behov, se figur 17.

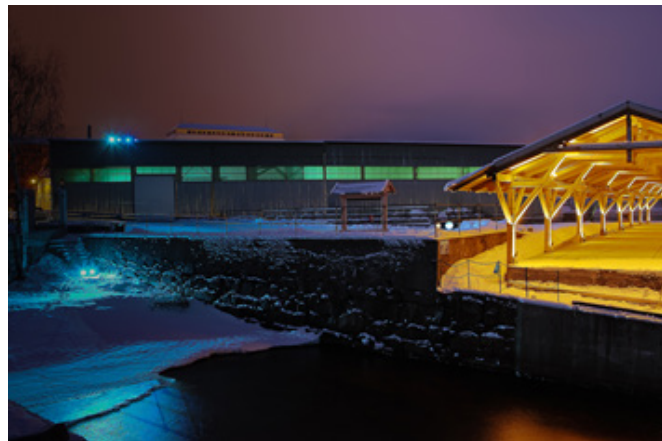
Figur 17. Lekeplass som kan utvides til å inkludere parkeringsplassen ved behov. Illustrasjon: Søndergaard og Rickfelt.

Belysning og lyssetting kan gjøre områder mer brukbare og at de oppleves tryggere. Vinterlys Telemark ble arrangert som en lysfestival på Notodden. Landemerker og industrihistorie ble lyssatt, slik at byrom og møteplasser ble trivelige også i vinterhalvåret. Lysdesignere fra hele verden ble, sammen med studenter og lokale krefter, invitert til temporær lyssetting som satte spor.

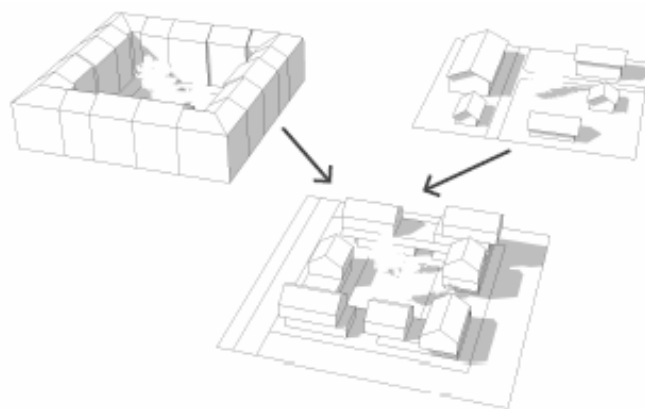
Bygninger definerer rom. Mye bygninger kan brukes til å skape nye og reparere eksisterende uterom, og til å stramme opp landeveg til gate med steds kvalitet. Tradisjonelle bygårdskvartaler med bygningslivet trukket helt ut mot fortau definerer urbane bygater. Slik kvartalsstruktur gir mange fordeler, som høy tetthet av folk og aktiviteter, semiprivate bakgårder og fleksibilitet innenfor klart definerte rammer. Kvartalsstrukturen definerer et nettverk som gir få omveier og korte

Figur 18: Fra Vinterlys Telemark. Foto: Bjørn Tore Moen.

avstander, og som er lett å orientere seg i. På mindre steder kan kvartaler gis annen utforming, og fortsatt gi mange av de samme fordelene. Adaptiv Arkitektur foreslo i Sauland i Hjarthdal kommune å organisere bebyggelsen i 'bytun' eller 'stortun'. De ser tunet som en kombinasjon av den stramme bygården og det løsere organiserte gårdstunet, se figur 19. Denne organiseringen av bygninger definerer rom som kan skjermes mot trafikk og parkering, og gis ulike funksjoner som park, plass, lekeplass eller semiprivat uteareal for boliger.

Figur 19: Ny utbygging kan brukes til å definere bytun eller stortun som i Sauland, Hjarthdal. Illustrasjon: Adaptiv Arkitektur.

Figur 20: Eksempel på løsning hvor biltrafikk og gang- og sykkeltrafikk separeres. Skisseforslag for Sauland i Hjørtedal, der E134 går gjennom sentrum. Illustrasjon; Adaptiv Arkitektur.

2.4 Gang- og sykkelvennlighet

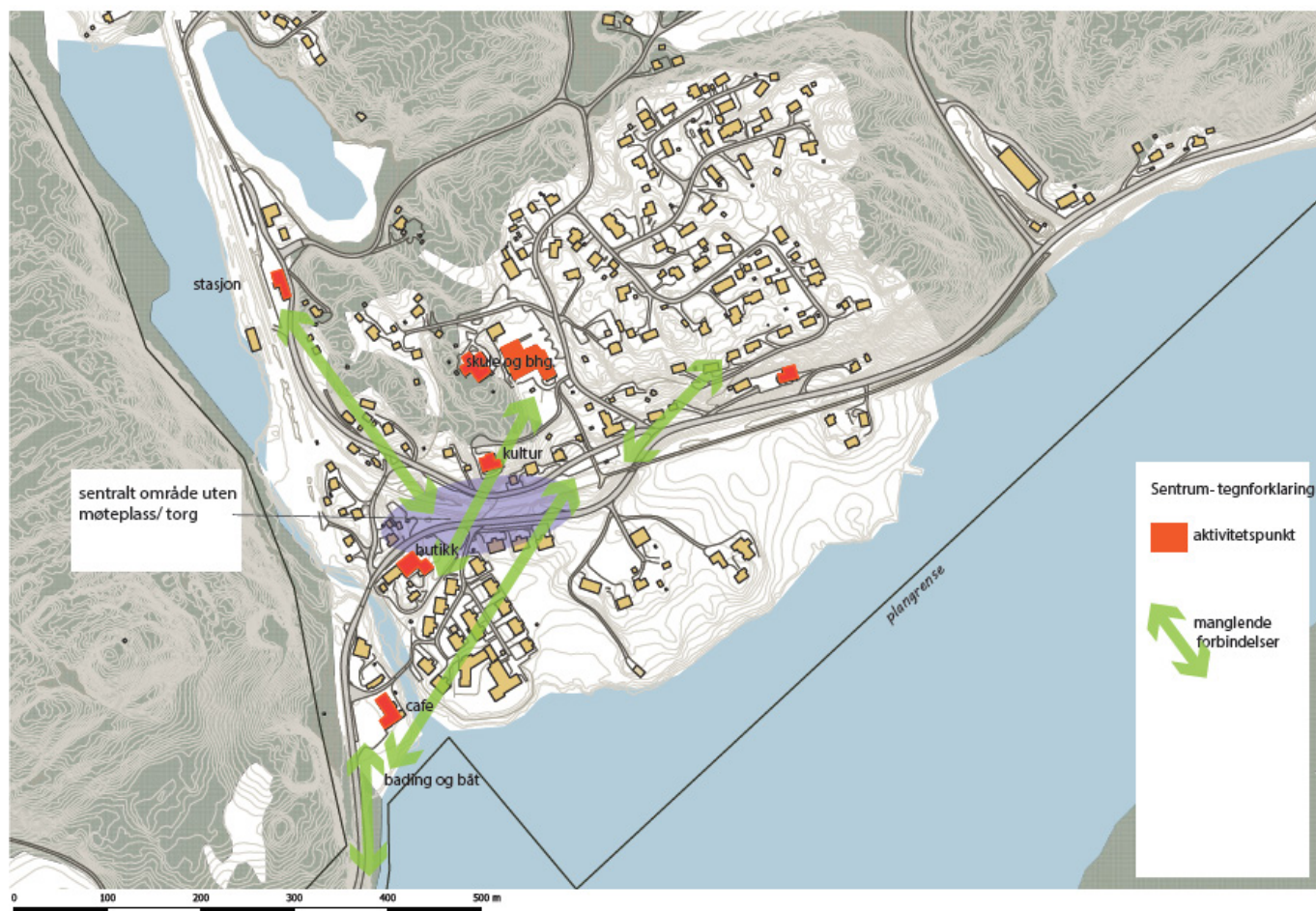
Fortetting med kvalitet skal bidra til at flere går og sykler på daglige reiser i stedet for å kjøre bil. Dersom vi ønsker mer gåing og sykling, må omgivelsene bli mer gang- og sykkelvennlige. Dette dreier seg i stor grad om at byer og tettsteder utvikles slik at avstandene blir korte nok til at folk kan og vil gå og sykle, slik fortetting og transformasjon bidrar til. Det må etableres trygg, sikker og effektiv infrastruktur, og trafikkmengder og/eller hastigheter må begrenses der folk skal sykle eller gå. Omveier, ubehagelige strekninger og annet som skaper barrierer bør reduseres. Omgivelsene bør være hyggelige og interessante. Tidligere kunne bratte bakker og mye motvind være gode grunner for ikke å sykle, men nå kan dette ofte løses ved å velge elsykkel.

Gater kan fungere som viktige uterom og møteplasser som definerer et sentrum og binder det sammen, mens veier er designet for biler og skaper barrierer for øvrige trafikanter. Derfor bør ferdselsårene i et sentrum, hvor man ønsker at folk skal gå, oppholde seg og møte hverandre, være utformet som gater. Det betyr at de har brede nok fortau, at det er kryssing i plan, at kurvaturen er rett, at de har beplantning og møblering, og at biltrafikken i gaten holder lav fart. På mindre steder er 'hovedgaten' i sentrum ofte designet som en vei, noen ganger fordi den er en del av en riksvei

eller europavei (som vi så i Sauland). Veier kan fungere som barrierer, også med relativt lav trafikkmengde, når utformingen og arealbruken tydelig gir uttrykk for at bilen har forrang og når hastigheten er høy.

Mange steder har sentrum 'grodd opp' på begge sider av veien, og det er vanskelig å få sentrum til å fungere på tvers av denne barrieren. Dette har flere steder vært søkt løst gjennom såkalte miljøgaterⁱⁱⁱ. Her er veien bygget om til gate, med smalere kjørefelt, gode fortau, ofte langsgående gateparkering og trær og møblering. Viktige forutsetninger for at miljøgaten skal fungere er at skiltet hastighet er lav, og at det er etablert tiltak som holder farten nede.

En annen tilnærming, når det ikke er mulig å redusere trafikkmengder og/eller hastigheter tilstrekkelig, er å separere biltrafikken og gang- og sykkeltrafikken. Figur 20 viser hvordan Adaptiv arkitektur ser for seg at biltrafikken ledes fra hovedveien langs utsiden av bebyggelsen til parkeringsplasser på utsiden av tunene på Sauland. Da kan de indre delene av sentrum skjermes mot trafikk og parkering, og det kan defineres en gågate som binder de ulike sentrumsfunksjonene på den ene siden av veien sammen. Gågaten passerer gjennom ulike tun, som kan utformes som møteplasser med ulike funksjoner. Hovedveien er fortsatt en klar barriere mellom sentrum og bebyggelsen på andre

Figur 21: Kartlegging av aktivitetspunkt og manglende forbindelser i Neslandsvatn sentrum, som ledd i fortetningsanalysen. Illustrasjon: Feste Grenland as.

siden av veien, som søkes løst ved å etablere en trygg forbindelse mellom områdene.

Kartlegging av barrierer, og fokusert innsats for å fjerne eller redusere disse, kan gi økt tilgjengelighet og frihet for dem som ikke kjører bil, og bidra til at flere går og sykler. I en analyse av Neslandsvatn ble viktige aktivitetspunkter og manglende forbindelser kartlagt. Dette gir grunnlag for å jobbe videre med å opprette de manglende forbindelsene. I arbeidet med å redusere barrierer kan det være nyttig å se på hvordan Trondheim kommune har jobbet med å etablere snarveier^{iv}. I Neslandsvatn sentrum har de også kartlagt manglende forbindelser mellom aktivitetspunkt, som ledd i fortetningsanalysen, se figur 21.

Figur 22: Sykkelsatsing i bygdepakke Midt-Telemark som ledd i aktiv transport i sentrum. Foto: Peter Jørgensen

Figur 23: Eksisterende bebyggelse i Folkestadbyen. Foto: Monica Sølyst

2.5 Boliger og boligområder for alle

God kvalitet på bolig og boligområde er viktig for mange, og et variert tilbud kan bidra til at innbyggere med ulike preferanser kan finne ønsket type bolig og boligområde. I de fleste mindre byer og tettsteder tilbys nesten utelukkende småhus og enebolig, og det er et underskudd på andre boligtyper. Dette kan bidra til at folk bor i boliger som er uhensiktsmessige for dem, at det skapes ubalanse i boligmarkedet og at småbyen eller bygdebyen blir mindre attraktiv. Flere undersøkelser har vist at mange som bor i enebolig ønsker seg leilighet, og at flere ønsker å bo sentralt. Det er behov for et mer variert boligtilbud. I Sauland var dette en av motivasjonene for boligundersøkelse og satsing på fortetting med kvalitet, fordi eldre flytter fra Sauland til Notodden for å finne passende bolig.

Om kommunene fortsetter å tillate bygging av eneboliger og småhus i utkanten av byer og tettsteder, bidrar det til byspredning og til en fortsatt underdekning på den type boliger det er mangel på og som mange ønsker. Et argument som ofte brukes for å fortsette å bygge eneboliger og småhus, er at barnefamiliene ønsker slike boliger. Uavhengig av om dette stemmer, tilsier det ikke nødvendigvis at man skal bygge flere boliger av den typen man allerede har for mye av.

Fortetting og transformasjon med leiligheter i og ved sentrum kan bidra til at de som ønsker det kan selge sin enebolig og flytte til en sentral leilighet. Da frigjøres eneboliger, som kan kjøpes av dem som ønsker slik bolig. Da oppstår en nødvendig boligrotasjon, som gjør at flere får bo slik de ønsker, samtidig som man unngår byspredning og bærekraftkonsekvensene av det.

En rekke undersøkelser i større byer har dokumentert kvaliteter som beboere i tette byområder setter pris på, og som man bør etterstrebe i utviklingen av slike områder også i mindre byer og bygdebyer: Trivelige gater og plasser med liv og aktivitet, kort vei og god tilgjengelighet til handel, service, skole og jobb, og til ulike typer utearealer av høy kvalitet, godt

Figur 24: Eksisterende bebyggelse i Folkestadbyen. Foto: Monica Sølyst

Figur 25: Planskisse for utbygging på Århusjordet ved Folkestadbyen i Fyresdal kommune illustrasjon: Faun naturforvaltning.

kollektivtilbud, trafiksikker tilgjengelighet og fravær av støy og lokal forurensing.

I ett av fortettingsstudiene ble det laget mulighetsstudier for boligfortetting på Århusjordet, som ligger inntil den bevaringsverdige Folkestadbyen i Fyresdal kommune. Oppdraget var å vise gode, attraktive og sentrumsnære bomiljø. Det skulle legges vekt på fortetting med kvalitet i form, materialbruk, funksjon, målgruppe og liv mellom husa, og være tilpasset trehusbebyggelsen i Folkestadbyen.

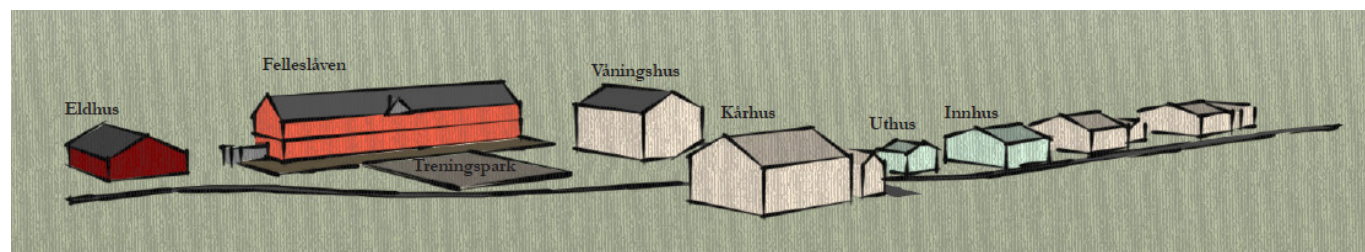
Faun naturforvaltning svarte på oppgaven ved å tilføre ulike typer boliger. I forslaget ligger fire leiligheter i et 'våningshus', to store eneboliger som også kan være tomannsboliger, og vanlige eneboliger. Alle hustypene var hentet fra eller inspirert av katalogen til en husprodusent. De foreslo også en 'felleslåve', med gjesterom, festlokale, felles parkering, ekstra boder, mv.

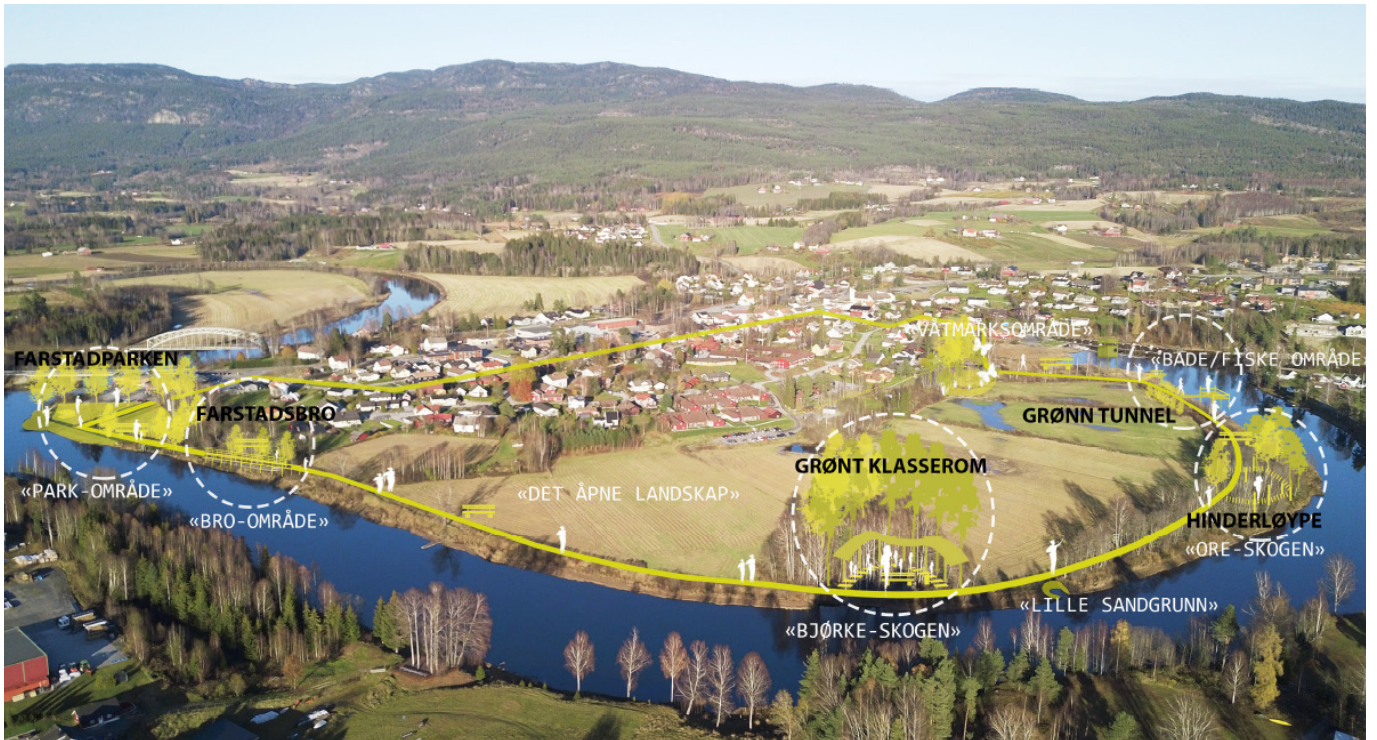
Felleslåven kan fungere som dagsturhytte i sentrum, som base for folk fra omlandet, og dermed bidra til å redusere antall reiser til skole, jobb og aktiviteter i hverdagen. Felleslåven er lagt inntil den eksisterende treningsparken og en foreslått felleshage, se figur 25.

Bygningstyper og organisering av byggene var foreslått med utgangspunkt i å ikke bryte for mye med eksisterende bygningsmiljø. De foreslåtte boligtypene har et moderne design, som er forankret i tradisjonelle former og materialbruk.

I en fortettingsstudie knyttet til Bolystprosjektet Heim=Fyresdal pekte både Faun naturforvaltning og Feste på et interessant alternativ: Å flytte fraflyttede boliger til området og gjenbruke dem i sentrum, slik de gjorde i gamledager. Bydelen Andølingen ved kirken i Kragerø består for eksempel av medflytta hus fra en annen tid med migrering. Dette er god gjenbruk.

Figur 26: Illustrasjon av løsning for knoppskyting til Folkestadbyen, Faun naturforvaltning.

Figur 27: Kjærlighetsstien rundt 'gvarven' i Gvarv byr på en universelt utformet sentrumsnær turveg med møteplasser og aktiviteter. Grøne gangar i Midt-Telemark knytter stedene i regionen sammen for vandring, som turstien langs elva videre til Bø. Illustrasjonen er utarbeidet av Søndergaard Rickfelt AS.

2.6 Nærturveier der folk bor - møteplasser i naturen

Nærhet til naturen kan være en viktig kvalitet både for større og mindre tettsteder og byer. Flere av pilotarbeidene dreide seg om å gjøre sentrumsnære turområder mer tilgjengelige gjennom opparbeiding og forbedring av turveier, og ved å etablere møteplasser og turmål langs veiene.

Figur 28. Hamaren i Fyresdal har blitt en prisbelønt universelt utformet sentrumsnær turveg for inkluderende og attraktivt nærfriluftsliv. Foto: Lene Hennum.

Figur 29. Sentrumsnære turveger kan også ha turmål som formidler 'soger i landskapet', som Sjøormtårnet i Seljord. Foto: Dag Jensen.

Figur 30. Foto: Arne Ettestad

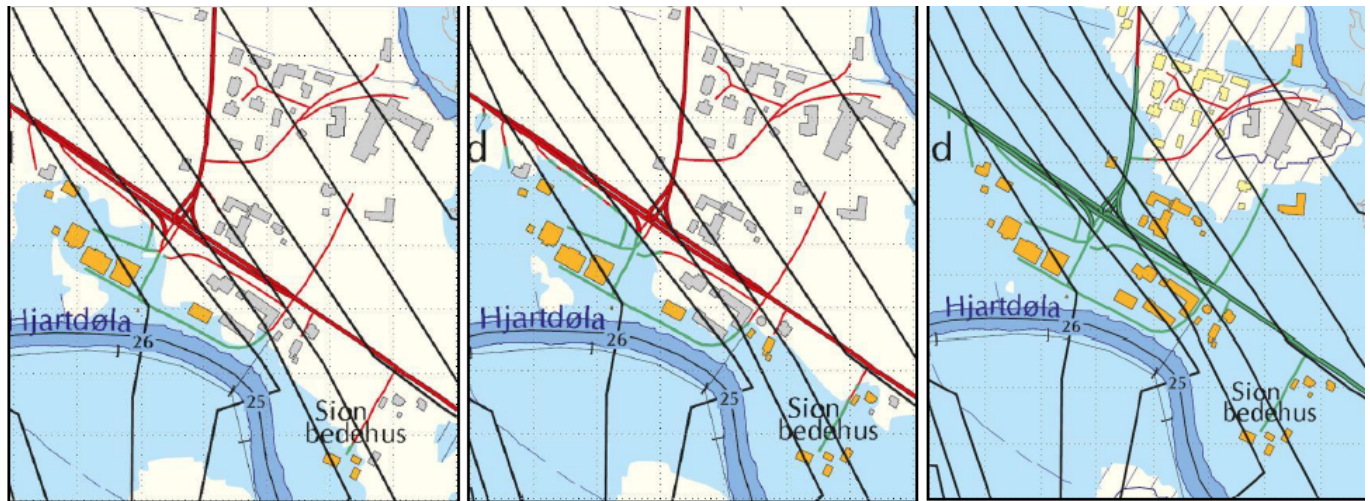

Figur 31: Neslandsvatn stasjonsbygdeby har åpna turveg på den nedlagte jernbanestrekningen mot Kragerø, med kunst og aktivitet i jernbaneundergangen og på nye perronger. Foto: Arne Ettestad.

Drangedal kommune har etablert en universelt utformet turvei på en nedlagt jernbanetrasé der Neslandsvatn stasjonsbygdeby har fått nye perronger for opphold og aktiviteter. Skolen bruker området aktivt, det samme gjør folk i alle aldre fra nærmiljøet.

Figur 32. Foto: Arne Ettestad

10 års flom

Flomsikker terrenghøyde:

- sørsiden av vegen, profil 26 er 82,9 m
- nordsiden av vegen, profil 23 er 81,7 m

50 års flom

Flomsikker terrenghøyde:

- profil 26 er 83,5 m
- profil 23 er 82,4 m

200 års flom

Flomsikker terrenghøyde:

- profil 26 er 85,3 m
- profil 23 er 84,8 m

Figur 33: Illustrasjon av flomproblematikken i Sauland, Hjørdal. Søndergaard og Richfedt/SØR arkitekter.

2.7 Klimatilpasning

Klimaet er i endring, og fremtiden vil med stor sannsynlighet bringe hyppigere og større flommer. Det finnes flere strategier for å håndtere dette i arealplanleggingen og arealutviklingen. De viktigste er å ikke bygge i flomutsatte områder og å bygge på måter som gjør at bygg og utomhusareal tåler og takler flom. I mange kommuner ligger sentrum og de områdene hvor man ønsker fortetting og aktivitet ved elva, og dermed i flomutsatte områder. Dette kan skape utfordringer for kommunenes arealplanlegging.

Dette var en av utfordringene som skulle løses for kommunesenteret Sauland i Hjørdal kommune, som har 4,5 meters flomvannstandshøyde. Løsningsforslagene tok utgangspunkt i oversikter over hvilke områder som vil bli oversvømt ved ulike flommer. De viste

hvordan de mest flomutsatte områdene ved sentrum kan utformes og aktiveres på måter som bidrar til å øke attraktiviteten til disse områdene og til sentrum. Flomsonen bør utformes slik at den fungerer som aktivitetsområde både med og uten vann, og gjennom året. Figur 33-35 viser SØR arkitekters illustrasjoner.

Det kan bygges 'flomsmarte bygg' i deler av flomsonen. Det kan være bygg med 'vanntette' kjelleretasjer som holder vannet ute en god stund, hvor det er brukt uorganiske materialer som tåler vannfukt, eller hvor kjelleretasjen inneholder parkerings-kjeller eller andre uinnredede rom som kan tømmes relativt raskt. I Sauland foreslo flere at det kunne bygges 'stolpehus' som tåler flom, inspirert av byggeskikken i bygda.

Figur 34: Illustrasjoner av eksempler på flomsmarte uterom. SØR arkitekter.

Figur 35: Illustrasjoner av eksempler på flomsmarte bygg, SØR arkitekter.

Figur 36: Sauland sentrum er utsatt for flom. Spesielt sør-siden av vegen er utsatt. Elvebredden ligger på ca. 82 moh.

3. Planlegging, styring og samarbeid

Hvordan få til bærekraftig og god foretting? Hva kan og må kommuner og andre aktører gjøre for at det skal bli fortetting med kvalitet i byer, tettsteder og bygder, i Telemark og andre steder? Fortetting med kvalitet er utfordrende – av flere grunner. En er at det krever konsekvent styring av utviklingen hele veien fra strategisk nivå til detaljnivå. Prosessene er komplekse, med mange aktører og ulike interesser. Aktørene må stimuleres til å trekke sammen om man skal lykkes. Fortetting med kvalitet er også vanskelig, rent faglig, ved at det krever kompetanse innen flere fag og områder. Dette inkluderer også kompetanse på hvordan det enkelte stedet fungerer, som betyr at jobben vanskelig kan settes bort. I denne delen trekker vi frem noen innsikter som kan være til hjelp i arbeidet.

3.1 Kommuneplanen kan være et viktig redskap

Kommunen er den klart viktigste aktøren i arbeidet med fortetting med kvalitet, og kommuneplanen kan være kommunens viktigste redskap. Gjennom arbeidet med kommuneplanen diskuterer aktørene viktige utfordringer, målsettinger og prioriteringer for utvikling av lokalsamfunnet. I arealdelen defineres det hvordan arealene skal anvendes. Politikerne beslutter om ny utbygging skal styres mot områder i og ved sentrum, eller om man heller ønsker boligfelt og handelsområder i andre deler av kommunen. Det er også her man diskuterer strategier for å sikre og utvikle turveier, parker og andre utearealer, styrke sentrum og andre viktige oppgaver. Ofte lager man egne delplaner

for områder som sentrum, og for tema som å styrke folkehelsen eller kulturminnevern.

En grundig og omforent kommuneplan kan være et godt verktøy for helhetlig og langsiktig styring. Den kan gi forutsigbarhet, som kan utløse investeringsvilje og tiltak, både fra private og det offentlige. Dersom utbyggere tror på at kommunen vil styre utviklingen på en forutsigbar måte, som gjør at områder i og ved sentrum blir attraktive, vil de være mer villige til å investere i området. Om kommunen kan vise til en helhetlig plan, kan de lettere få ulike tilskudd til investeringer og andre tiltak.

Dette avhenger imidlertid av at kommunen står ved planen, og at politikerne sier nei til reguleringsplaner og andre forslag om tiltak som avviker fra denne og som kan redusere mulighetene for å nå viktige mål, for eksempel om fortetting med kvalitet.

Arbeidet med kommuneplanen kan brukes som en anledning til å invitere befolkningen og ulike private og offentlige aktører inn i diskusjonene om hvordan kommunen kan og skal utvikles. Mange gjennomfører strategiarbeid i forkant av eller som del av arbeidet med kommuneplanen. Gjennom samarbeid kan aktørene finne gode løsninger for hvordan man for eksempel kan få til fortetting med kvalitet i og ved sentrum, på måter som er til glede og nytte for mange. I slike diskusjoner vil aktørene ofte ha ulike mål, prioriteringer og forslag. Dette er gjerne krevende øvelser for politikerne, som kan ha svært god nytte av dyktige fagfolk i prosessene.

Figur 37: Enkel leirplass ved Tangane og Bandak på Dalen, for nærfriluftsliv langs sentrumsnær og universelt utformet turveg rundt elvedeltaet. Flomutsatte områder er gjerne restareal som kan få nytt liv. Foto: Per Wraa.

3.2 Ulike aktører må bidra om man skal lykkes

Mange og ulike aktører må trekke i samme retning for at kommunen skal lykkes i en utvikling der områder i og ved sentrum fortettes med kvalitet, på måter som bidrar til at byen, tettstedet eller bygda blir mer klimavennlig, attraktiv, levende og inkluderende.

Politikerne må styre konsekvent i ønsket retning, foreslå strategier og tiltak, vise engasjement for å nå målene, invitere innbyggerne og andre viktige aktører inn i diskusjonene, fatte vedtak som trekker i riktig retning og ikke minst si nei til forslag som trekker i gal retning.

Fagfolkene i kommunen har ansvar for å bringe inn kunnskap og fagkompetanse, at plan- og beslutningsprosessene er faglige og demokratiske, at kunnskapsgrunnlag, alternativer, analyser og planer holder godt nok faglig nivå. De har ansvar for å organisere prosesser som sikrer medvirkning og samskaping. De setter i gang og leder ulike typer prosjekter, som kan inkludere å skaffe finansiering, lyse ut og lede konsulentoppdrag, utarbeide planer og beslutningsgrunnlag, og å faglig vurdere planforslag og byggesøknader andre sender inn. De jobber tverrfaglig med offentlig lokalisering og tjenester i sentrum. De har også ansvar for å forklare de folkevalgte hvorfor og hvordan visse beslutninger enten bidrar til eller reduserer mulighetene for å nå viktige mål.

Konsulentene blir leid inn for å gjøre ulike utredninger og analyser, og for å komme med innspill, ideer og løsningsforslag. Godt utført konsulentarbeid, med høy faglig kvalitet, kan være svært nyttig og bidra til at viktige mål kan nås. Dårlig utført konsulentarbeid kan redusere mulighetene for måloppnåelse.

Utbyggerne og eiendomsutviklerne vurderer hvilke arealer og eiendommer de vil kjøpe og hva de ønsker å bygge eller utvikle der. De foreslår reguleringsplaner og bygger det de har fått tillatelse til. Noen utbyggere og eiendomsutviklere jobber aktivt for at deres prosjekt skal bidra til at kommunens og fellesskapets målsettinger for samfunn og områdekvaliteter nås, mens andre kun fokuserer på gjennomføring av sitt eget prosjekt.

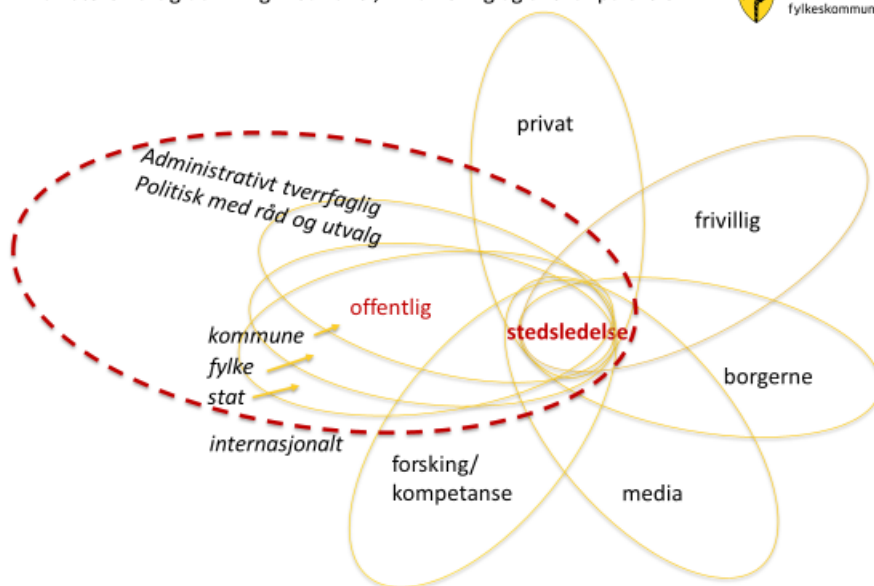
Grunneierne kan også påvirke hva som bygges og hvor. De kan ta initiativ til reguleringsplan og utbygging, enten i tråd med eller på tvers av kommunens målsettinger. De kan jobbe sammen med kommunen, naboer og andre aktører i å utvikle områder på måter som bidrar til at målene nås, eller blokkere slik utvikling.

Gårdeierne i og ved sentrum kan på samme måte enten jobbe aktivt sammen med andre for å bidra til at målene nås, eller de kan aktivt eller passivt hindre ønsket utvikling.

Næringsdrivende (handel, service, annet næringsliv) kan jobbe sammen med hverandre og andre aktører for å gjøre sentrum til et attraktivt og trivelig sted.

Hexa helix – samhandling

for bærekraftig utvikling med roller, involvering og ansvar på tvers

Figur 38: Telemark fylkeskommunes hexa helix – samhandling for bærekraftig utvikling. Stedsledelse motiverer og sikrer at aktørene jobber sammen for felles mål.

Innbyggerne kan bidra til et levende sentrum ved å delta meg gode innspill og initiativer i planprosesser, ved å bruke området, og ved å trekke aktiviteter knyttet til uorganisert og organisert **frivillighet** inn i sentrum.

Media kan sette viktige tema på dagsorden, bidra til konstruktiv debatt, styrke kompliserte, positive prosesser og motivere til samhandling og samskaping på ulike nivå.

Forskerne kan bidra ved å forske på relevante problemstillinger og formidle bredt og forståelig til dem som kan ha nytte av kunnskapen de produserer.

3.3 Systematisk planfaglig tilnærming

Sentralt i planprosessene står fagfolkene i kommunen. De skal ha, eller de må innhente kunnskap og kompetanse om hva slags utvikling som kan bidra til fortetting med kvalitet, og bringe denne kunnskapen inn i planprosessene. De har ofte ansvar for å lede prosessene, og sikre at de gjennomføres på faglig og demokratisk vis. Dette er krevende. Det kan være til hjelp å lene seg på planteori.

Under er de viktigste stegene i en planlagingsprosess for en kommuneplan kort oppsummert. Alle stegene bør gjennomføres på måter som er kunnskapsbaserte, etterprøvbare og forståelige. Usikkerhet og uenighet bør være klart uttalt. Politikere, innbyggere, næringsliv og andre bør involveres i flere av stegene. De ulike

stegene gjennomføres ikke nødvendigvis i denne rekkefølge, og ofte går de i hverandre. Alle stegene må gjennomføres, og oppsummeringen av planprosessen bør kunne systematiseres i hht. disse punktene. Se rapporten Systematiske, kunnskapsbaserte og etterprøvbare plananalyser for grundigere beskrivelser.

Beskrive dagens situasjon og viktige utfordringer i kommunen

Fagfolkene bidrar med beskrivelser basert på statistikk og annet. Politikerne må involveres. Det kan være svært fordelaktig å trekke inn innbyggere, næringsliv og andre i dette steget, gjennom verksted, innspillseminarer og lignende. Det er ofte uenighet om hva som er de viktigste utfordringene, og dette bør komme frem.

Definere hvilke mål som skal nås – som svar på hvilke utfordringer

Dette er politikk, og dermed politikerens jobb. Fagfolkene bidrar ofte med innspill og med fakta om statlige og fylkeskommunale føringer. Politikerne lener seg ofte på faktagrunnlag og innspill fra forrige steg. Det er ofte uenighet om hva som skal defineres som de viktigste målene, og dette bør komme frem.

Lage kunnskapsgrunnlag: Beskrive viktige årsak-virkningssammenhenger

Dette er fag, og dermed fagfolkenes jobb. De skal utarbeide et kunnskapsgrunnlag som beskriver 'hvordan noe påvirker noe annet'. Det kan dreie seg

Figur 39: Sykkelsatsing i bygdepakke Midt-Telemark som ledd i aktiv transport i sentrum. Foto: Peter Jørgensen

om å forklare hvordan tett versus spredt utbygging påvirker mulighetene for et mer attraktivt og levende sentrum. Dersom bedre folkehelse er et viktig mål, kan det dreie seg om å forklare hvordan arealutvikling og andre faktorer i planen påvirker daglig fysisk aktivitet. Kunnskapsgrunnlaget må være forståelig, det bør være basert på dokumentert kunnskap og helst vise til kilder.

Utvikle eller definere alternativer

Her utvikles løsningsforslagene – hva som kan gjøres (i planen) for å nå de definerte målene. Det er fagfolkens jobb å lede dette, og det kan være svært nyttig å involvere politikere, innbyggere, næringsliv og andre aktører i samskapende og kreative prosesser. Mulighetsstudier o.l., som ofte lages av innleide konsulenter, kan være nyttige utgangspunkt for diskusjon. Fagfolkene skal oppsummere de ulike alternativene underveis og til slutt. Det må velges noen klart definerte alternativer som analyseres i de neste stegene. Det bør alltid være et nullalternativ (dagens situasjon og forventet utvikling derom ikke noe gjøres), i tillegg til ett eller flere alternativer hvor det gjøres endring.

Bestemme kriterier som alternativene skal vurderes opp mot

De prioriterte målene må brytes ned til mer målbare kriterier som alternativene kan analyseres opp mot. Dette kan for eksempel være flere bosatte i sentrum, mer gåing i hverdagen eller å beholde handel i sentrum. Fagfolkene leder dette, og politikerne bør involveres.

Analysere alternativene opp mot kriteriene og rangere alternativene

Analysene kan gjøres på ulike måter. Ofte brukes systematisk planfaglig resonnering. Det innebærer at fagfolkene bruker kunnskap definert i kunnskapsgrunnlaget når de resonnerer rundt hvordan og i hvilken grad de ulike alternativene (løsningsforslagene) påvirker hvert av de definerte kriteriene. I noen tilfeller kan dette beregnes ved hjelp av ulike modeller. Når dette er gjort for alle alternativene opp mot alle kriteriene, sammenstiller fagfolkene analysen. De forklarer hvilke mål de ulike alternativene bidrar mer og mindre til å oppnå, og de bør gi sin faglige vurdering om hvilke(t) alternativ de mener i størst grad og totalt sett bidrar til å nå de prioriterte målene. De skal også angi hva de anser som de viktigste usikkerhetene.

Utarbeide planen – politisk behandling

Planleggerne kan nå oppsummere planprosessen i henhold til punktene over, og utarbeide kart og beskrivelser for ett eller flere alternativ. Planforslaget legges ut på offentlig høring. Ofte gjennomføres det prosesser og arrangementer for å involvere ulike befolkningen og andre viktige aktører i diskusjoner av planforslaget. I noen tilfeller bidrar høringsuttalelsene til at ett eller flere av stegene beskrevet over gjøres på nytt eller forbedres. Endelig planforslag legges frem for politikerne til behandling og vedtak. De følges ofte opp med utarbeiding av en handlingsplan med budsjett.

3.4 Kompetanseutvikling

Mange mindre kommuner har ikke nok kapasitet eller nødvendig kompetanse som skal til for å sikre fortetting med kvalitet. Dette kan avbøtes på ulike måter.

Fagfolkenekan **lese seg opp på temaet**. Nyttig lesestoff kan finnes på departementenes, fylkeskommunens eller andre kommuners hjemmesider, og i mange tilfeller har forskningsinstituttene nyttige rapporter.

Deltakelse i ulike nettverk, som Telemark fylkeskommunes nettverk for fortetting med kvalitet, kan være nyttig. Kombinasjonen av erfaringsutveksling med andre lignende kommuner, presentasjon av eksempler og mer generell kunnskap fra forskere og andre kan bidra til økt kompetanse.

Fylkeskommunene har planfaglig veiledningsansvar etter plan- og bygningsloven, som de blant annet ivaretar gjennom regionale planforum og plansamlinger. Fagfolk i kommunene kan bidra til at disse blir relevante ved å melde inn problemstillinger og temaer de ønsker belyst. Nettverk og samlinger bidrar til erfaringsutveksling på tvers av forvaltningsnivå og kommuner med inspirasjon, faglig oppdatering og videreutvikling.

Mange kommuner **kjøper kompetanse utenfra**. Flere av pilotene som har fått støtte fra Telemark fylkeskommune har for eksempel dreid seg om kartlegging, mulighetsstudier, analyser, innspill og ideer fra ulike konsulenter.

Kommunene kan ha nytte av å delta som samarbeids-

partnere og case i **forskningsprosjekter**. Midt-Telemark kommune har for eksempel en sentral rolle i prosjektet *Tettstedspakker for klimavennlig, attraktiv og inkluderende stedsutvikling*. Det gir både nettverk, faglig påfyll og analyser av egen kommune.

Midt-Telemark kommune bruker fortettningsmidler til en pilot der de leier inn **arkitektkompetanse** for å gå gjennom og gi innspill til alle reguleringsplaner i kommunen. Summen av erfaringer kan samles til ei verktøykasse som *Veiledende prinsipp for fortetting og offentlige rom (VPFOR)*. Det kan både bidra til at reguleringsplanene som gjennomgås blir bedre, og at kompetansen på feltet blant dem som jobber i kommunen heves, og at de får bedre verktøy.

3.5 Hva vi skal unngå, endre, forbedre og forsterke

Plan- og beslutningsprosesser knyttet til areal- og samfunnsutvikling er ofte komplekse. Mange aktører er involvert, med ulike forståelser av hva som er viktige utfordringer, hvilke mål som bør prioriteres og hvilke løsninger som kan gi ønsket resultat. Noen ganger kan det være nyttig å forenkle diskusjonene for å avklare hvordan man skal gå videre. Slike diskusjoner kan organiseres rundt hva man skal unngå, endre, forbedre og forsterke for å oppnå for eksempel fortetting med kvalitet i sin kommune. Da kan spørsmålene under være nyttige:

- Unngå: Hva må vi slutte med, hva skal vi ikke gjøre?
- Endre: Hva skal vi gjøre på andre måter enn i dag?

- Forbedre: Hva skal vi fortsette å gjøre, men enda bedre?
- Forsterke: Hva gjør vi som er bra og fungerer, og hvordan kan vi forsterke dette?

3.6 Lærdom fra andre steder

Mange aktører må trekke sammen for å sikre en utvikling som gir fortetting med kvalitet, og som bidrar til at byer, tettsteder og bygder blir mer klimavennlige, attraktive, levende og inkluderende. Kommunens politikere og fagfolk har likevel det klart viktigste ansvaret for å styre utviklingen i ønsket retning og trekke med andre aktører i felles innsats for en bedre by eller bygd. Rådene under, som er en oppsummering av innspill fra en rekke ulike aktører i fire mellomstore byer i Norge om hva som skal til for å lykkes med

sentrumsutvikling^{vi}, kan være nyttig å ta med seg i det videre arbeidet:

- Ting tar tid – langvarig og langsiktig innsats må til
- Tydelig politisk engasjement og lederskap (styring) er nødvendig
- Kommunene må ta ansvar for prosess, fremdrift og kontinuitet
- Alle aktører må bidra – men gratispassasjerer må ikke få ødelegge
- Aktørene må ha god kunnskap om og forståelse av egne og andres utfordringer
- Samarbeid, samarbeidsarenaer og rolleavklaringer er viktig
- Gård- og grunneiere må bidra i samarbeidet
- De som driver i sentrum må jobbe sammen for å gjøre sentrum attraktivt

Figur 40: Toke Brygge, Drangedal sentrum. Foto: Dag Jenssen

Dokumentasjon

Denne rapporten hviler tungt på tidligere TØI-rapporter (kronologisk):

Hagen, O.H., Rynning, M.K., Tineke De_Jong (2019) Sykling på mindre steder - Hva kan øke sykling og hvordan undersøke dette? Casestudier av Sauda og Modum. TØI-rapport 1711/2019. <https://www.toi.no/publikasjoner/sykling-pa-mindre-steder-hva-kan-oke-sykling-og-hvordan-undersoke-dette-casestudier-av-sauda-og-modum-article35659-8.html>

Hagen, O.H., Tennøy, A. og Knapskog, M. (2019) Kunnskapsgrunnlag for gåstrategier. TØI rapport 1688/2019. <https://www.toi.no/publikasjoner/kunnskapsgrunnlag-for-gastrategier-article35391-8.html>

Hagen, O.H., Øksenholt, K., V. og Tennøy, A (2017) Kunnskap og virkemidler for byutvikling og fortetting. TØI-rapport 1612/2017. <https://www.toi.no/publikasjoner/kunnskap-og-virkemidler-for-byutvikling-og-fortetting-article34752-8.html>

Tennøy, A., Midtskog, O., Øksenholt, K.V. og Nore, N. (2014) Hva kan gjøres for å styrke sentrums attraktivitet som etableringsarena for handel og service? TØI-rapport 1338/2014. <https://www.toi.no/publikasjoner/hva-kan-gjores-for-a-styrke-sentrums-attraktivitet-som-etableringsarena-for-handel-og-service-article32589-8.html>

Tennøy, A., Tønnesen, A. og Øksenholt, K. V. (2015) Kunnskapsstatus. Handel, tilgjengelighet og bymiljø i sentrum. TØI rapport 1400/2015. <https://www.toi.no/publikasjoner/kunnskapsstatus-handel-tilgjengelighet-og-bymiljo-i-sentrum-article33134-8.html>

Tennøy, A., Øksenholt, K., V. og Hagen, O.H. (2017) Systematiske, kunnskapsbaserte og etterprøvbare plananalyser. TØI-rapport 1594/2017. <https://www.toi.no/publikasjoner/systematiske-kunnskapsbaserte-og-etterprovbare-plananalyser-article34658-8.html>

Tennøy, A., Øksenholt, K.V., Tønnesen, A. og Hagen, O.H. (2017) Kunnskapsgrunnlag: Areal- og transportutvikling for klimavennlige og attraktive byer. TØI-rapport 1593A/2017. <https://www.toi.no/publikasjoner/kunnskapsgrunnlag-areal-og-transportutvikling-for-klimavennlige-og-attraktive-byer-article34573-8.html>

Tennøy, A., Øksenholt, K.V., Tønnesen, A. og Hagen, O.H. (2017) Kunnskapsgrunnlag: Areal- og transportutvikling for klimavennlige og attraktive byer. Sammendrag. TØI-rapport 1593B/2017. <https://www.toi.no/publikasjoner/sammendrag-kunnskapsgrunnlag-areal-og-transportutvikling-for-klimavennlige-og-attraktive-byer-article34572-8.html>

Øksenholt, K.V., Tønnesen, A. og Tennøy, A. (2016) Hvordan utforme selvforsynte boligsatellitter med lav bilavhengighet? TØI rapport 1530/2016. <https://www.toi.no/publikasjoner/hvordan-utforme-selvforsynte-boligsatellitter-med-lav-bilavhengighet-article34176-8.html>

Fotnoter

- i Fortettingsanalyse Bø, Rambøll 2016: https://midt-telemark.kommune.no/_f/p5/i217e2f7b-c8de-4d9d-b55e-7cbc216cb907/fortettingsanalyse-bo-sentrum-2016.pdf
- ii Tettere byer med høyere kvalitet, Vestfold fylkeskommune: <https://nyweb.vfk.no/meny/tjenester-og-fagomrader/areal/handlingsprogram-og-prosjekter/>
- iii Miljøgater, beskrevet i Tiltakskatalogen: <https://www.tiltak.no/d-flytte-eller-regulere-trafikk/d2-regulere-trafikk/d-2-7/>
- iv Mer om snarveiprosjektet til Trondheim kommune: <https://miljopakken.no/nyheter/se-alle-snarvegene-til-miljopakken>
- v Systematiske, kunnskapsbaserte og etterprøvbare plananalyser. TØI-rapport 1594/2017. <https://www.toi.no/publikasjoner/systematiske-kunnskapsbaserte-og-etterprøvbare-plananalyser-article34658-8.html>
- vi Hva kan gjøres for å styrke sentrums attraktivitet som etableringsarena for handel og service? TØI-rapport 1338/2014. <https://www.toi.no/publikasjoner/hva-kan-gjores-for-a-styrke-sentrums-attraktivitet-som-etableringsarena-for-handel-og-service-article32589-8.html>

Vestfold og Telemark fylkeskommune
vtfk.no

Postadresse:
Postboks 2844
3702 Skien

Besøksadresser:
Fylkesbakken 6, Skien
Svend Foynsgate 9, Tønsberg

Kontakt:
35 91 70 00
post@vtfk.no

